

הרב יעקב משה פוליאנו
הרה"ר לתל-אביב-יפו

עיכוב נסיעת הבעל ע"י תביעת האשה

רגילים בתי הדין בא"י לעכב נסיעת הבעל לחו"ל כשאשתו מגישה תביעת למזונות וחוששת שיסע וישאירנה בלי מזונות, או כשטוענת שיש חשש שילך למרחקים ועגן אותה. ויש לעיין מהיכן סמכו בתי הדין לעכב נסיעת הבעל וביחוד כשלפעמים נגדם ע"כ חסד וגם עלבון לבעל.

הנה ברמב"ם ס"ד מהל' אישות ה"ב ובאה"ע סימן ע"ו ס"ח: יש לאשה לעכב על בעלה שלא יצא לסחורה אלא למקום קרוב שלא ימנע מעונתה ולא יצא אלא ברשותה וכ"י ועיין בחוס' כתובות ס"ב ד"ה אלא וברא"ש וב"ש ובאה"ט שאפילו כשנותנת לו רשות ע"י פיוס יכול להתעכב רק חדש אחד אבל שלא ע"י פיוס יכול להתעכב יותר. ואף זה בשקיים פו"ר, אבל בשלא קיים פו"ר אף ברשותה אסור להתאחר ע"ש ובסימן קנ"ד ס"ח: אם ידוע שהאיש רוצה לילך לארץ אחרת ישביעוהו שלא ילך או יכסוהו שקדם שילך שיגרש אותה לזמן, והוא מתשרי הרא"ש ע"י בב"י. והריב"ש סימן קכ"ז כתב שיכולים הבי"ד לכוף הבעל אף אחרי שנסע לשוב ולחיות אצלה, כמו שיכולים לעכבו שלא יצא מן העיר בזולת רשותה בעד מצות עונה שהוא חייב בה מה"ת ואם לא רצה מנדין אותו וכו', ואעפ"י שאין לוקין על לאו של עונתה לא יגרע לסי שהוא לאו שאין בו מעשה, מ"מ מנדין אותו או מכין אותו ש"מ עד שיקבל עליו לקיימה ואם הוא מעצמו בכדי להנצל מזה ידצה לגרש אין זה גט מעושה שהרי אין הבי"ד כושין אותו על זגט אלא לקיים מצות עונה וכ"י ע"ש. והנה לענין אם זה נקרא גט מעושה עיין בזה בב"מ שהביא זמתי"ש שם ס"ק כ"ד דש"ס הג"א שם סק"ו וסי"ק ל"א ואין זה מעניענו, ועכ"פ מדברי הש"ע והריב"ש חנו' בדא"ה שאף בלי תביעת האשה, על הבי"ד לכוף את הבעל שלא יסע ולהשביעו ע"ו וגם לנדוחו אם יסרב. וא"כ מש"כ בש"ע סי' ע"ו והרמב"ם הנ"ל יש לאשה לעכב, לאו דוקא אלא גם בלי העיכוב שלה, היובא רמ"א על הבי"ד לעשות זאת. ואולי חוצרכו הש"ע והרמב"ם לכתוב יש לאשה לעכב וכ"י כשהבעל נוסע לסחורה, ואינו מתכוון לבטל עונתה, שאז מכיון שאינו מתכוון לעבור על לאו דעונתה לא יגרע, וגם הוא צריך לפרנסתו, אין הבי"ד מחויבים למונעו, אם לא כשהאשה מוחה ומעכבת עליו מלנסוע. וכן נראים דברי הרא"ש בתשרי חנו' בב"י שם סימן קנ"ד שכתב אם רוצה הבעל לעגן אותה יש להשביעו וכ"י, נראה שאם אינו מתכוון לעגנה אלא הולך לסחורה ע"מ לחזור אח"כ, אין הבי"ד משביעים אותו מכיון שהאשה לא מעכבת עליו. ובזה תירצתי מה שהוקשה לי על מש"כ הרדב"ז ה"ב סי' רל"ח שחתן בן שנתו לא סחור אלא לצאת למלחמה ולתיקון דרכים וכ"י אבל לצורך עצמו לסחורה וכ"י ב

זוהי, וסיים שפ"ש הרמב"ם בספרים שאסור גם לסחורח זוחי טעות המתרגם כי בלשון ערבי לא כתוב כך, ע"ש. וקשה תרי אמילו אדם נשוי דעלמא שאינו חתן בן שנתו, אסור לצאת לסחורח למקום רחוק כמש"ל, ולפי מש"כ לעיל מתורץ שרדב"ז מיידי כשאשת חתן שותקת ולא מעכבת עליו, שע"ז כתב שמותר לנסוע, אבל כשאשת מעכבת עליו או אם רואים שכונתו לעגן אותה, פשיטא שאסור מכ"ש מאחר שאינו חתן. ודציתי עוד ליישב ולומר שרדב"ז חיות שנשאל בחתן בן שנתו מדין ושמה את אשתו וכו' השיב שמטעם זה אין איסור ביוצא לסחורח, אבל אה"נ שמדין עונה דינו כדין אדם נשוי אחר דמכ"ש הוא, וע"ז לא נחית הרדב"ז, ונ"מ בזה, דאם האיסור משום ושמה את אשתו עובר בעשה ול"ת אבל אם מדין עונה יש רק לאו דלא יגרע.

ודע שבספר החינוך מצוה תקס"א ותקס"ב כתב שלא כדעת הרדב"ז חנ"ל וסובר שחתן בן שנתו מותר מלנסוע גם לדברים אחרים שאינם שייכים לצבא, ואף במחילתה אסור, וי"א שבמחילתה מותר, וחנה לסברא ראשונה שאף במחילתה אסור, יש בזה חילוק בין חתן לאחר, שבאחר אם נתנה לו רשות מותר כמ"ש לעיל, וחתן אף במחילתה אסור. אך לחי"א שבמחילתה מותר צ"ע אי"כ מה הבדל יש בין חתן לאדם אחר, ולפי מש"כ לעיל דאדם אחר ביוצא לסחורח אין צורך לרשותה, י"ל שזהו חילוק בין אדם אחר לחתן, דבחתן אף בסתם אסור אלא אי"כ מחלה לו בפירוש, ומחתימא על המנחת חינוך שתמה על החינוך בזה דמנ"ל לומר דאסור לחתן לצאת למרחקים ולא נוכל לחדש דינים מדעתנו וכו' עיי"ש. וקשה הלא גם אדם נשוי שאינו חתן אסור לצאת למרחקים מדין עונה, ואם כונתו כחילוק חנ"ל, לא היה לו סתם לומר שלא נוכל לחדש דין מדעתנו, וע"ע בחת"ס אה"ע ח"ב סי' קנ"ה ופתי"ש לאה"ע סימן ס"ד סי"ק ב' ושרה חמד מערכת חתן וכלה אות כ"ט בזה, שיש להרגיש עליהם ג"כ כנ"ל, ואכמ"ל.

אלא דבעיקר דברי הרמב"ם ושר"ע חנ"ל שיש לאשה לעכב על בעלה מלצאת לסחורח וכו', יש לעיין מהיכן הוציאו דין זה, ומדברי הרמב"ם בפיה"מ סי' דכתובות אמתני' דהטיילים בכל יום, שכתב בזה"ל: ודע כי יש לאשה למנוע את בעלה שלא יפרוש בים ולא יצא בשיירא למקום רחוק שלא ימנע מעונתה וכן שלא יעתיק מאופנות לאומנות וכו', נראה שיצא לו דין זה שיכולה לעכבו וכו' סמך שיכולה למנוע שיעתיק מאומנות לאומנות, ואולי גם ממש במשנה דחתלמדי' יוצאים לת"ת לבי' וגי' שנים, מכלל דלשאר העם אסור, ואמנם אי מהא י"ל דדוקא כשנוסע למקום רחוק בלי סיבה אבל כשיוצא לסחורח שזוהי ג"כ אופנות שלו, ובפרט כשחוא לצורך פרנסתו שאין לו במה להתפרנס בעירו, מנ"ל לרמב"ם שיכולה לעכב, ומדברי ספר החינוך מצוה מ"ו שכתב חזעובר ע"ז וגרע לאשתו אחת משלש אלה שארה כפוזתה ועינתה מרצונו על צד שיכוון להכאיבה עובר על לאו וכו', נראה ג"כ שאין איסור אלא במתכוון לעגנה כמו מורד מתשמיש אבל ביוצא לסחורח, אין בזה מתכוון להכאיבה, ולכאורה מהגמ' דכתובות סי' ר' יוזנן מיט לא אמר כרב שאני החם דאיכא הרווחה ופירש"י הרווחת מזונות, נראה להוכיח כדברי הרמב"ם שאפי' לדיוח מזונות בעי רשותה לנסוע, אך יש לדחות דחתם דאיכא רווחא נפיש במיש החתם שם ד"ה אלא, אבל יזנוסע לסחורח לצורך מזונות די מחסורו, מהיכי תיתי לתצריך רשותה ומאי שנא' מספנים שהתירו לחם להסליג ביתם על ששה חדשים ומקרא מלא

הוא היתה כאנית סוחר ממרחק תביא לחמה, שלסוחרים יש צורך בנסיעות ובודאי מה שרד"ל לא קבעו זמן לסוחרים כמו לספנים ולגמלים וכר' שבמשנה, משום שבזמנם היו רוב ככל יהודי ארץ ישראל בעלי אומניות וחקלאים ולא עסקו במסחר. והגם שבגמרא אמרו אפוכי בעסקא טב מנך (יבמות ס"ג) אולי עסקו במסחר פשוט ולא עם חוץ לארץ. ואם כן מנין לו לרמב"ם לאסור הפלגה בים או ביבשה לסחורה בלי רשותה, ולכל הפחות היה ראוי להשוות סוחרים לספנים להתיר על ששה חדשים. והרי אפילו לענין הליכה למצרים ויציאה מאר"י לחר"ל פסק הרמב"ם פ"ה מהל' מלכים דלסחורה מותר, וכן כתב רמ"א בא"ח סימן רמ"ח ומג"א ס"ק י"ט שם דלסחורה הוי דבר מצוה אפי' לסחורה דהרוחה, לענין להפליג בספינה בער"ש, ע"ש. ומצאתי שדברי הרמב"ם מקורם תשו' הגאונים בכמה מקומות שכתבו לאסור על בעל לצאת לסחורה יותר משלשים יום בלי רשותה ואם ירצה לנסוע לזמן יותר ארוך מחייבים אותו לתת גט זה ואפילו אם עבר ונסע או אם נסע לזמן קצר ובנסיעתו רצה להמשיך בדרכו ולהתעכב היו מחייבים אותו לחזור או לתת גט זמן. עיין בתשו' חמדה גנוזה סימן ס"א, שערי צדק שער ג' ותשובות הרי"ף סימן ק"ך מנהג ספרד בזה. וכנראה שע"ז כיוון הרא"ש בתשובתו כלל מ"ג סימן ח' שהביא דבריו בב"י סימן קנ"ד, שכתב ואם דעתו לעגנה ראוי הוא שתסמכו על מנהגכם בעת הזאת לכופו לתת גט לזמן. וכוונתו על מנהג ספרד כנ"ל. גם דברי הריב"ש שדברתי לעיל מכוונים לדברי הגאונים ומנהג ספרד הנ"ל. וראה במאמר החשוב „חיי המשפחה בישראל בתקופת הגאונים" מאת ח. ש. לוי ב„ההוד" תרצ"ה. ע' כ"ג ואילך, ששם ציין לאיוו מתשו' הגאונים שאינם בידי כעת שדברו בזה. וכן הזכיר שם מפנקס ועד ארבע ארצות בליטא, שתקנו תקנות בענין זה. ומאן שכל איש הבא לליטא ורוסיא להיות מלמד או לעבוד באיוו שירות, אין להחזיקו במדינה יותר משתי שנים עד שיהא בידו כתב הרשאה מאשתו ומקרוביה שנתנו לו רשות לעמוד בחוץ יותר משתי שנים, והעובר ע"ז צריך לגרש אותו מגבולות ליטא ורוסיא. ור"ת גור שלא יניח כל בר ישראל את אשתו שלא מדעתה יותר מ"ח חדשים, וגם זה רק ליוצא להשתכר מתוך הדחק וכשיש שלום ביניהם. וגור עוד ששום אדם לא יערים לצאת אם אין דעתו שלימה לאשתו ושלא יתעכב יותר מששה חדשים אחרי הזמנת הקצינים שבעיר (שעליו לחזור לאשתו) ואשר לא יקים גזרה זו הוא בארור ובאלה, לא יארחוהו בני אדם ולא יאכסנוהו, ע"כ. נראה מזה שבליטא ורוסיא התירו על ששה חדשים. וגם לא נהגו במקרים כאלה בגט זמן כמו בספרד, אולי מפני תקנות רגמ"ה שלא יגרשנה בע"כ או שחששו לגט מעושה כמש"כ בפת"ש לסימן קנ"ד. ס"ק כ"ד שציינתי לעיל. אך בתשו' הרשב"ש סי' מ"ו, שפ"ג, ותי"ז האריך בזה שיש לעכב על הבעל אף בלי דרישת האשה, מלנסוע לעיר אחרת. עד שיתן גט זמן והביא ראיה ממ"ש האומר איני זן ואיני מפרנס שכופין אותו להוציא וכר' זה מתאים לדברי הגאונים ומנהג ספרד הנ"ל.

והנה בקשר לזה ידועה תקנת הרמב"ם במצרים (תשוב' הרמב"ם חוצ' מק"נ סי' קנ"ה) שכל נכרי שישא אשה בעיר ורצה לצאת לארץ אחרת לא יניחוהו ללכת אפילו שנתרצתה אשתו בזה, עד שיכתוב גט וימסרנה בידה ויתנה בזמן כפי שיתפשרו ביניהם או שנה או שנתיים או שלש שנים לא יותר מזה, ע"כ. ומוכן שתקנה זו נתקנה רק לנכרי שדר במצרים ונשא בה אשה ושוב רצה לנסוע, ולכן החמירו עליו יותר

שאמילו ברשותה לא ירשו לו לנסוע בלי גט זמן, וגם זה בתנאי שהזמן לחלות וגט לא יתא יותר משלש שנים. אבל מי שהוא תושב, לא החמירו עליו יותר מהדין שצריך רשותה. ותחילוק מבואר שתושב מצרים ידעו כי ס"ס יחזור לארצו ולביתו, אבל תנכרי חששו שיסע למקום שממנו בא ולא יחזור ויעגן את אשתו.

וכנראה ברור שחתנאי שכותבים בכתובה כיום, ולא יעבור מארם צובא והלאה בדרך. היבשה ולא מנא אמון והלאה בדרך הים כלל עד שיניח לה גט כריתות עם סיפוק מזונותיה, ומובן שהכוונה גט זמן, שהרי כותב עם סיפוק מזונותיה ובגט מוחלט מה שייך מזונות אחר הגירושין. ויש שכותבים גז"כ, ר"ת גט זמן כשר. בלי ספק, נוסחא זו מקורה הוא מגאוני ספרד שבתשרי הגאונים הנ"ל. גם במבי"ט ח"ב סימן רכ"ב, מהריט"ץ סימן קע"ה ומהר"ם אלשיך סימן ע"ח נזכר לשון זה שהיו כותבים אז בכתובה. אלא שהמבי"ט שם כותב שאין אנחנו מדקדקים בענין הנחת גט זמן כשהם אנשים הגונים והולכים ברשות נשותיהם שהוא ידוע שלא יעגנו אותן ואינם צריכים חתרה על השבועה, כיון שנוסעים ברצון האשה. וזהו כמש"כ למעלה בשם הב"ש ובאה"ט עפי"ד התוס' בכתובות ס"ב, שאם ברצונה הטוב בלי פיוס הוא נוסע יכול להתעכב יותר משלשים יום.

ועכ"פ מדברי הרמב"ם והשו"ע והריב"ש מבואר שזהו מדינא דגמ' דכתובות הנ"ל שהאיסור אף כשיוצא לסחורה, כשאינה מוחלת מרצונה בלי פיוס. וכ"כ מתשו" הרשב"ש הנ"ל ומתשובות הגאונים.

ובאמת לפי זה קשה למה הוצרכו לכתוב תנאי זה שלא יסע מאר"צ וכ"ר עד שיניח לה גז"כ, מאחר שמדינא אסור ומעכבים עליו מלנסוע. ואולי כל עיקר תנאי זה אינו אלא להתיר הנסיעה ע"י שיניח לה גז"כ ושהיא לא תוכל לסרב בזה. או אפשר לומר שהוצרכו לכתוב זה בכתובה להוסיף עליו שבועה שלא יסע מאר"צ וכ"ר מפני שבאמת עיכוב נסיעה הוא כמאסר שלא יוכל לצאת מהעיר והרי הרמב"ם פ"ה מהל' מלוה ולוה הל"א פסק שאין אוסרים במאסר לאדם שאין לו לשלם חוב שעליו וכתב במ"מ הטעם מפני שלא מצינו בשום מקום חיוב הגוף מחמת ממון ולא חיוב שבועה שאין לו, וכ"כ הרשב"א סימן אלף ס"ט והרא"ש כלל ס"ח סימן י', וריב"ש סימן תפ"ד שתמה על מנהג אלג'יר שאוסרים אדם על חוב ממון שזהו מנהג גויים וכ"ר עיין שמה שיישב המנהג ואם גם לעצור אדם בעיר על חוב ממון, לא מן הדין הוא וכ"כ הרדב"ז בחדשות ח"א סימן ס' שאין יכולים בעלי חוב לעכב על הלוח שלא ילך למדינת הים מטעם הנ"ל שאין להם עליו אלא שיעבוד ממון ולא שעבוד תגוף ורק מצוה מן המובחר שב"ד מעכבים עליו או משביעים אותו שאם ירויח שם ישלם לבע"ה אם רואים שכונתו להפקיע עצמו מחובותיו וכ"ר ועיין בתשרי הרשב"א ח"ה סי'. וא"כ גם לגבי האשה כשהוא מתכוון לנסוע למזונותיו ולא להפקיע עצמו מעונתה, מן הדין שלא לעכבו מלנסוע כיון שזהו כמו מאסר. ועי' באה"ע סי' ע' סעי' ג' וקנ"ד סעי' ג' ופת"ש שם, ומש"כ ידידי הגרש"י ז"ל שליט"א בס' לאור ההלכה (ירושלים תש"ו) ע' קפ"ד. ולכן הוצרכו להוסיף תנאי זה בכתובה שע"י השבועה יש לעכבו וכנראה מדברי הריב"ש סימן תפ"ד שע"י השבועה אפשר לאסור גם את בעל חוב.

ולפי זה מה שנכתב בכתובות האשכנזים תנאי זה, בלי ספק גשתלשל בטעות ממנהג הספרדים באר"י, שהרי הם אינם כותבים שבועה בכתובה כמו הספרדים.

ואינם לאיזה ענין נכתב תנאי זה כיון שגם בלא זה מן הדין לא יכול לנטוע וכבר העיר הגרא"ח נאה בספר שיעורי תורה דף ש"א שכמה דברים מנוסח המתופח של האשכנזים באר"י נשתלשלו מנוסח הספרדים. בתיות שהיו מתדיינים בבתי דין של הספרדים לפני שהיו להם קהלות מיוחדות באר"י.

ועכ"פ נמצינו למדים שעיקוב נסיעה שבתי דין מוציאים לאיש חנוסע לחר"ל, לפי תביעת האשה, יש להם על מה שיסמוכו. הן לפי הש"ע ורמב"ם ולפי הגאונים וכן לפי התנאי שבכתובה. ורק כשנוסע ברשותה ונהגים להקל, כמ"ש המבי"ט הובא לעיל, שסומכים על הבטחת האיש. ואמנם שאין האשה מרשה לו לא דאינו שבתי הדין ישתמשו בתנאי של נתינת גט זמן וגם לא בכל הכתובות ישנו תנאי כזה. וכנראה שזה לפי מה שפשט המנהג בדורות האחרונים של רבני ירושלים שלא לעשות גט זמן, ע"י בשר"ת נחפה בכסף ח"ב סי' ס"ו ופרי אדמה ודבר משה, הובאו בשדי חמד מע"ר גטין סי' א' אות נ"ה, שאם יש צורך לגרש מי שנוסע לחר"ל היו מגרשים בגט מוחלט. ולא בגט זמן אלא שהיו משביעים אותה שלא תקבל קידושין מאחר עד לזמן מוגבל אולי יחזור בעלה וישוב אליה, וכנראה שעשו זאת בכדי להנצל מחשש גט מעושה, אם הגט יהא מוחלט, וכמ"ש בבית מאיר שהובא בפת"ש אות כ"ד הנ"ל שע"י שהיו משביעים אותה שתחכה עליו שבאם ישוב אליה, היה מגרש מרצונו ולא ה"י גט מעושה, וע"י בזה בשר"ת שער אשר ח"א דף קכ"א אות י"ג וישרי לב דף ל"ד. ועכשיו שהרבנות הראשית לישראל החליטה במועצתה המורחבת האחרונה, לעשות שינויים בנוסח הכתובה יש לשים לב לזה שבתנאי שלא יסע הבעל לחר"ל וכ"י יושמטו ממנו סוף הדברים של גט זמן שלא נהוג כבר באר"י, כי זה ח"ה רק שיגרא מנוסח ישן. וגם גט מוחלט א"א לכתוב מסני חשש גט מעושה, אם לא שנוסיף התיקון הנז' להשביע האשה שלא תנשא לאחר כי אם עד זמן מוגבל שיוכל הבעל לחזור מנסיעתו. אך על זה צריך ישוב ועיון, וע"י בס' מנחת החג ח"א דף צ"ז—ח'.